

Lågproduktiva tjänster och andra myter om produktivitet

Timbro Smedjan den 7 oktober 2025

När det rapporteras om produktivitet på ekonomisidorna är det lätt att få intrycket att produktivitet och produktivitetstillväxt är exakta storheter som kan mätas med decimalprecision. Samma intryck ges ofta av bankekonomer, konsulter och stundom även av forskare. Men den exakt mätta produktiviteten är en chimär, och ju fler som inser att så är fallet, desto bättre. Dåliga mått har flera gånger lett debatten åt fel håll. Låt oss därför kika närmare på produktivitetsmåttens svagheter.

Produktivitet är en kvot mellan skapat värde (i täljaren) och använda resurser (i nämnaren). För att produktivetsmått ska vara meningsfulla måste alltså både det skapade värdet och resurserna kunna mätas någorlunda korrekt.

Vanligast är att placera produktion, produktionsvärde eller förädlingsvärde i täljaren, för att sedan dividera detta med antalet anställda eller antalet arbetade timmar i ett företag, bransch eller ett helt land. Den resulterande kvoten är tänkt att mäta arbetskraftens produktivitet. Men när det är svårt att mäta både täljaren och nämnaren är risken stor att själva kvoten blir uppåt väggarna fel.

Låt oss först fundera på täljaren. Produktionen kan mätas i fysiska enheter, exempelvis genom att räkna antalet tillverkade bilar eller datorer. Ett alternativ är att mäta det värde i kronor och ören som uppstår när de tillverkade varorna säljs. Inget av alternativen är orimligt, men båda leder ofta helt fel.

Den som räknar exempelvis hur antalet producerade bilar utvecklas över tiden, missar att bilarna kontinuerligt förändras. Vikt, trafiksäkerhet, hållbarhet och bränsleåtgång, allt ändras från modell till modell. På lång sikt förändras produkter ofta mot vad kunderna efterfrågar. Bilar har i de flesta länder blivit större, mer trafiksäkra och mer bränslesnåla.

Denna utveckling är svår att fånga upp om produktionen mäts genom att räkna antalet bilar. Men måttet blir inte bättre av att mäta produktionens värde i kronor. Innovationer som ger bättre och billigare produkter fångas helt enkelt inte upp av mått som bygger på de belopp som står på

prislapparna. Om priserna faller på grund av hårdare konkurrens, kan det till och med se ut som om produktiviteten faller när det som faktiskt händer är att mer av produktionsvärdet tillfaller konsumenterna.

Ytterst är det nämligen produktionens värde för konsumenterna som borde mätas. Ökad bilproduktion är inte ökad produktivitet om människor inte vill ha de bilar som produceras. I en marknadsekonomi är det emellertid rimligt att utgå från att det som produceras också efterfrågas. Men prisbaserade produktivetsmått har likväl svårt att fånga värdet hos sådant som är både billigt och högt uppskattat av konsumenterna.

Ett exempel är debatten om så kallat "lågproduktiva tjänster", ett begrepp som ofta syftar på tjänster som på grund av relativt låga löner är billiga i förhållande till arbetsinsatsen. Frisörer, städfirmor, kemtvätt och matkurirer är exempel på tjänster som med dessa mått ser ut att vara lågproduktiva verksamheter. Men för konsumenten kan värdet av de så kallat lågproduktiva tjänsterna vara stort, särskilt i en situation där vi bokstavligen talat är omgivna av prylar och kapitalvaror.

Komplementariteter är ett annat begrepp som är bra att ha koll på. De uppstår när en del av ekonomin får en annan del att fungera bättre. När de fungerar väl kan även på pappret lågproduktiva tjänster, såsom vaktmästeri, IT-support och administration göra att läkare får mer tid till patienter, att lärare får mer tid till elever och studenter eller att någon annan blir mer effektiv i det den gör bäst.

En mer fundamental invändning mot outputbaserade produktivetsmått är att många verksamheter i den moderna ekonomin syftar till abstrakta, multipla och omdiskuterade produktionsresultat. Banker tillhandahåller finansiella tjänster, försäkringsbolag ger trygghet, och affärsmodellen för techbolag kommer att beskrivas annorlunda beroende på vem som tillfrågas. Dessutom förändras den kraftigt över tiden, vilket gör att tidsserier med produktivetsdata sällan blir pålitliga.

Om output i många verksamheter är svår att mäta på ett rättvisande sätt kanske det fungerar bättre att använda förädlingsvärde? I teorin är det ingen tokig tanke. Förädlingsvärde är skillnaden mellan vad ett företag säljer sina produkter för och vad företaget betalar för insatsvaror och tjänster från andra företag. Tanken är att förädlingsvärdet ska vara det värde som ett företag tillför genom sin produktion med arbete och kapital.

Men när priserna på insatsvaror sjunker (till exempel från billiga importvaror), kan förädlingsvärdesproduktiviteten öka även om inget alls

händer med sättet att producera. När billiga insatsvaror från bland annat Kina blev vanliga på västerländska marknader under och efter 1990-talet, ökade många företags förädlingsvärden. Men det var alltså en direkt effekt av billigare insatsvaror, snarare än faktiska produktivitetsförbättringar i Europas eller USA:s tillverkningsindustri.

I de fall då konkurrens senare skapade prispress i konsumentledet minskade företagens förädlingsvärden igen. Produktiviteten såg då ut att falla, men det som faktiskt hände var att produktionsvärdet i större utsträckning blev till konsumentnytta och i mindre utsträckning blev till vinster för företagens ägare.

Alla mätproblem som hittills har beskrivits har med täljaren att göra, och de kokar ned till att det är svårt att mäta det värde som produktionen skapar. Men produktivetsmått är mer problematiska än så eftersom nämnaren är minst lika lurig. Här brukar vi hitta antalet anställda eller antalet arbetade timmar. Det första måttet är dåligt. Om alla anställda arbetar extra på helgen, har vi förvisso ökat produktionen per anställd, men det är inte ökad produktivitet. Det är bara längre arbetstid.

Något mindre dåligt är det att ha antal arbetade timmar i nämnaren. Det kräver dock att vi vet hur många timmar människor arbetar, vilket (kanske) var möjligt att veta när arbete bestod i att bruka en åker eller att stå vid ett löpande band. Men när allt fler arbetar med kognitivt krävande arbetsuppgifter blir arbetstiden allt svårare att definiera och mäta. Vi tänker på jobbet när vi är lediga, och vi tänker på vår fritid under arbetstid. Ofta får arbetstagaren betalt för att utföra en uppgift, utan att någon bryr sig om att mäta hur lång tid det tar.

”Produktivitet är inte allt, men på lång sikt är det nästan allt.” Så brukar ekonomer säga för att understryka att länder som blir rika inte åstadkommer detta genom att människor arbetar mer. Tvärtom, när länder blir rikare brukar människor i genomsnitt arbeta mindre. Den avgörande skillnaden mellan rika och fattiga länder är i stället att det i rika länder skapas större värde när människor arbetar. Det råder således ingen som helst tvekan om att produktivitet är något viktigt, samtidigt som produktiviteten är förbaskat svår att mäta.

Produktivitetskommissionen visar att det - trots alla dessa mätproblem - går utmärkt att diskutera hur vi förbättrar förutsättningarna att skapa värde med givna resurser. Knepet är lika enkelt som originellt: Skippa produktivetsstatistiken.

Andreas Bergh